

ALI JE PRASLOVANSKA BESEDA BOG' IRANSKA IZPOSOJENKA?

Ivan Grafenauer

Ker sem moral napisati za Enciklopedijo Jugoslavije kratek članek »Bog« v jugoslovanski etnografiji, tam pa spornih vprašanj ni bilo mogoče reševati, je treba to opraviti v strokovnem glasilu. Gre za načelna in metodična vprašanja, ki jih je sprožil France Bezlaj s člankom »Nekaj besedi o slovenski mitologiji v zadnjih desetih letih« (SE III—IV, 1951, 341—53). Na str. 347—49 skuša B. obrezvrednotiti dejstva, ki sem jih v razpravah o slovenskih kozmogonskih bajkah in o Bogu-daritelju ugotovil, in ovreči na teh dejstvih sloneča izvajanja. V tem, kako je to storil, tiče tista načelna in metodična vprašanja.

Najprej načelno vprašanje: Ali je sploh komu mogoče znanstveno presojeti spise, ki jih ni niti pošteno prebral? To je hud očitek, vendar pa je glede odstavka, ki govori o mojem delu, utemeljen. B. pravi (str. 347): »... ta (t. j. akademik Ivan Grafenauer) je svojo tezo (sc. o preprostem monoteizmu starih Slovanov) do sedaj objavil že trikrat, najprej v Bogoslovnem Vestniku XXIV, 1941 »Bog-daritelj...«, str. 57—97, nato v Etnologu XIV, 1942 »Prakulturne bajke pri Slovencih« in nazadnje v »Narodnem pesništvu«, separatnem odtisku (sc. iz leta 1945) iz... Narodopisja Slovencev II (ki je 1952 izšel). Ko bi bil B. vzel v roke sam BV XXIV, bi bil videl, da je izšel leta 1944; ker pa navedba v spisu samem na str. 74 omenja že »odstavek o Narodnih povesticah v Narodopisju Slovencev II«, ki bo izšel v založbi Klas, na str. 86 v op. 56 pa se spet omenja Narodopisje Slovencev II, »ki je v tisku«, B. tega ni prebral in je imel poslednjega izmed navedenih spisov za prvega. Historiat teh spisov je namreč tale: Najprej sem jeseni 1940 predaval v Slavističnem društvu o »Prakulturnih bajkah v slovenščini«. ¹ Spis o mengeški in šiškenski bajki — rokopis je bil z vsem prvim, Zupaničevim, Etnologom XIV (1941) zbombardiran v beograjski Državni tiskarni — torej ni bil napisan med vojno, kakor trdi B. (str. 347); izšla pa je razprava (G I.), spet prirejena po ohranjenem konceptu — čakati ni kazalo, ker je smrt prežala tudi pred mojimi vrati — v drugem, Ložarjevem, Etnologu XIV (1942). Drugo sta bila odstavki o praslovanskem verstvu (str. 30—31 in op. 35, str. 74) ter kulturno in literarno primerjalna obravnava naših bajk (str. 50—60) v spisu »Narodno pesništvo« za Narodopisje Slovencev II, ki naj bi bilo izšlo 1944, pa se je usedel nanje s korekturami vred nacistični prosvetni komisar (ali

¹ Glede na to, da prave prakulture, t. j. prve kulture človeštva sploh, ne poznamo, marveč le mlade njene odrasleke, bi pravzaprav morali govoriti le o bajkah in pripovedkah starolovskonabiralnih kultur. Ker je pa ta označba preokorna, rabimo izraz »prakulturni« v tem drugem prenesenem, ne v prvotnem pomenu.

kaj je že bil) dr. Koschier in so vse to izkopali iz njegovega urada šele po razsulu nacizma; posebni odtisk je nato izšel 1945 (G III), z vso knjigo 1952, vsekakor za tretjim, po izidu drugim spisom, veroslovni razpravi »Bogdaritelj...« v BV (G II, konec leta 1944). Kratak povzetek je izšel potem še 1946 — spet ne po Bezlajevem »med vojsko« — v Koroškem zborniku, 289 do 292, v spisu »Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva«, »I. Praslovenska doba. Verstvo in bajke«. B. tega ne ve.

To je prvo dejstvo. Drugo je tole: B. pravi (348): »Grafenauer sklepa na podlagi Prokopijevega poročila, dokaj samovoljne razlage besede bog in dveh slovenskih bajk ‚Od kod je človek‘ in ‚Od kod je naša zemlja‘, da so praslovenske verske predstave istovetne s predstavami pastirskonomadističnega verstva, po Schmidtovi teoriji iz tretjega prakulturnega kroga na severu (po Montandonu iz sedmega A, arktično-subarktičnega).« V tem zloženem stavku je skoraj toliko napak, kolikor je sestavin; pravilna je samo beseda o Prokopijevem poročilu. »Dokaj samovoljna razlaga besede bog« je po Vondráku, Bernekerju in Waldeju navedeni prvotni pomen sti. *bhagas*, ki ne pomeni samo dodeljeno, »delež« idr., ampak tudi tistega, ki dodeljuje, »dodeljevalec, darovalec« (G II, 60, G III, 50 in op. 35, str. 74; prim Vondrák, Vgl. Gramm. I (1906), 259, 282; Berneker, SEL I, 67; Walde-Pokorny, VWig II, 127 in 128). Ali je B. ta mesta prebral in kontroliral? K temu mestu je treba dodati še tole Bezlajevo trditev (n.m.): »Semantična podobnost osnovnega pomena iransko-slovenske (tudi indijsko-frigijske) besede bog (torej razlaga le ni bila samovoljna!) z besedami, ki so za ta pojem v rabi pri subarktičnih narodih, je prav lahko slučajna in samo rezultat tabuističnega nadomestka.« Torej zverina bog nekaj enaček zverini medvedu (med-jed). B. pač ni prebral — kajpak tudi ne preveril sledeče mesto v G II, 60: »Juž. Arapaho med Osred. Algonkinci pa ga (N.b.) kličejo: ‚Moj Oče, Mož tam zgoraj, ti Stvarnik, ti Daritelj jedil!« (UdG II, 751, tudi 725). To mesto v Schmidtovem delu Urspr. d. Gottesidee II (1929) je iz dela G. A. Dorsey, The Arapaho Sun Dance: the Ceremony of the Offerings Lodge (Field Columbian Museum, Publ. 75, Anthropological Series, vol. V, 1905), str. 39; molitveni klic se je rabil pri vserodovni ceremoniji Sončnega plesa. Klic ima na sebi prav toliko tabuističnega, kakor klic v Homerjevi Odiseji, VIII, 335; Hermes, Kronionov sin, spremljevalec, delitelj blaginje! Sovrétoev prevod (1951), str. 114. Bezlaj kajpak mesta v G II ni prebral — morda ga je z očmi preletel — preveril pa ga gotovo ni.

Dalje! Tisti »dve slovenski bajki«, na podlagi katerih po B. velike stvari sklepam, imata sicer pri Trdinu v Nevenu VII (1858), 60 (reprodukcijo gl. G III, 52) res nadpisa »1. Odkuda čovjek«, »2. Odkuda nam zemlja«, so pa to, kakor jasno pravim (G I, 10; G II, 76; G III, 53), tri bajke s štirimi inačicami, mengeška o ustvarjenju sveta in o ustvarjenju prvega človeka — ki nista istega izvora — ter k prvi dolensjska inačica, ki jo je pa Trdina z mengeško kontaminiral (Verske bajke, št. 1), šišenska bajka o ustvarjenju zemlje z motivom poniranja. Mimo teh treh Trdinovih bajk (štiri inačice) pa sklepam to, kar sklepam, še po dolgi vrsti drugih slovenskih kozmogonskih bajk, prakulturnih in mlajših. A o tem v nadaljnjih izvajanjih. Konec stavka pa je naravnost potvorba — pač nezavedna, nastala iz površnega branja. Naj B. le navede tisto mesto, kjer jaz trdim, »da so praslovenske verske predstave istovetne« s katerimi koli predstavami tega ali onega kulturnega kroga. Saj sem dokazal slovenskim bajkam podobnih potez (posameznih motivov in motivnih nizov) v bajkah cirkumpolarnih lovskonačirnih rodov raznih raz-

vojnih plasti, v bajkah jelenjepastirskih nomadov v Evraziji in še mlajših in drugačnih kultur, sadilsko-lunarnih in totemistično-solarnih verstev in bajk in s tem pokazal, da slovanska mitologija ni tako preprost pojav, kakor si mnogi domišljajo, ampak zelo sestaven, težko pregleden sklop iz raznih kulturnih plasti, pa sem poglobitve plasti tudi pokazal in označil, ne le prakulturno s preprostim monoteizmom [henoteizem (347) to ni, ker ta je tak politeizem, pri katerem izmed več enako veljavnih bogov kličejo kot edinega in najvišjega tistega, ki je človeku prav tedaj v zavesti], ampak tudi mlajše, ki so povzročile naklon k politeizmu, pa medsebojni boj teh nasprotujočih si vplivov: Delo kajpak še davno ni opravljeno, pospešil pa ga ne bo tisti, kdor doseženo — hote ali nehote — pači. — No, in končni del zgornjega stavčnega sklada: V njem se enači pastirskonomadistična kultura (verstvo) s »tretjim Schmidtovim prakulturnim krogom na severu«. Kdor je prebral moje tri spise ali je etnološki strokovnjak, bo vedel, da stavek zamenjava tretjo skupino Schmidtovih tako imenovanih primarnih kultur — prvih kultur, ki so si začele dobivati sredstev za preživljanje s tehnično izpopolnitvijo lova, kar je omogočilo stalno naselitev (A), ali s predelovanjem narave, sadilskim (B) ali pastirskonomadskim (C) — s tretjim naselitvenim valom, ki je po Birketu-Smithu² prinesel preko Behringovega preliva (ne več zemeljske ožine) v Ameriko človeka s kulturo lova ob lednih preduhah, s čimer je bilo človeku šele omogočeno življenje na mrzlem severu. Kdor pa ni strokovnjak in mojih spisov ni prebral, bo moral misliti, da je ves ta galimatija moja preja.

Nadalje pravi B. (348): »Prakulturne bajke pri Slovanih, s katerimi operira Grafenauer, pa so omejene na dva motiva pri Trdini in na en ukrajinski motiv, kar pa je vendarle premalo za tako dalekosežno sklepanje.« Zgoraj sta bili še dve Trdinovi bajki, zdaj pa pri Slovencih samo še dva motiva. Bezljaj misli kajpak na dve bajki, dokazuje pa s tem, da ne zna ločiti pojmov motiv, motivni niz, pripovedčni ali bajčni obrazec. To pa je neznanje pripovedčnoprimerjalne abecede! Pa samo dve pripovedki? Že Trdinove so, kakor smo videli tri v štirih inačicah; k temu pa pride še 6 le malo premenjenih prakulturnih bajk (Trdinova Verska bajka, št. 5 [G II, 80; G III, 56: prvotni raj, prvi greh in kazen]; Trdinova Nar. pripoviest, št. 5 [G II, 80 s., G III, 56 s.: Poviest o božjem kokotu]; prvi del Trdinove Nar. pripoviesti št. 5 [G II, 82, G III, 57 s.: preskušnja moči med Človekom, enačenim z N. b., in Kurentom, Temnim mesecem]; št. Kūhar, ČZN 1911, str. 59, št. 52 [G I, 11, G II, 77: Pòtrs, o zemlji, ki počiva na ribi]; isti, n. d., str. 61, št. 59: Sonce pravo, mesec levo božje oko; SNP, št. 292—93. Jezus in svet noseča riba [G I, 11, G II, 77, G III, 51, z op. 38—39 na str. 75]); 2 prakulturni, močno spremenjeni, v treh inačicah (Trdina, Verska bajka št. 2 [G II, 71, G III, 54—56: Postanek rodovitne prsti iz trupla lunarnega Praočeta, enačenega z N. b.]; Trdina, Nar. pripoviesti, št. 4 in Bilc, Novice 1857, 67:

² Kai Birket-Smith, The Caribou Eskimos I. Descriptive Part, II. Analytical Part (Report of the Fifth Thule Expedition 1921—1924, vol. V), Copenhagen (1929), 310 in 420 str. — Isti, Contributions to Choppewayan Ethnology (isti Report..., vol. VI, No. 3), Copenhagen (1930), 115 str. — Isti, več krajših sestavkov v strokovnih revijah Internationales Archiv für Ethnologie XXIV (1918), Anthropos XXV (1930), Ethnologische Studien I (1929), Journal des Americanistes de Paris N. S. XXII (1930). — P. W. Schmidt, UdG VI (1935), I. Abschnitt, Die arktisch-nordamerikanische Kulturgruppe, I. Kap. Die allgemeinen ethnologischen Zusammenhänge, str. 23—31.

Kurent reši človeka iz potopa [G II, 85 s., G III, 59]) in dve pastirskonomadistični (Trdina, Nar. pripovedi, št. 5 druga polovica, G II, 82 ss., G III, 58 s.: Kurent, hudobno višje bitje Temni mesec, zapelje človeka z opojno pijačo v greh; Rutar, Goriška, Gradiščanska I, 114 s., G II, 81, G III, 57: Hudoba pretrga Bogu vrečo s kamenjem, da se izsuje in nastane kamniti Kras). Skupaj je torej 13 slovenskih kozmogonskih bajk v 15 inačicah. Nekoliko več ko »dva motiva«. — In kaj je z osamljenim ukrajinskim »motivom«? G I, str. 3 in 28–29 ponatiskuje eno celo inačico, Vahylevičev, našteva pa še 5 drugih, Nowosielskega (str. 3, op. 4), Golovackega, Kostomarov, Afanasjeva, Dragomanova (str. 29, op. 12–15): ponirniki so trije golobi, trije angeli, oz. sv. Peter, sv. Pavel in naš Gospod. B. pa je pozabil omeniti še most, ki vodi od Trdinove mengeške inačice preko Evrazije v Ameriko: predvsem stavek iz Golubine knjige, »što zori utrennija i večernija, svetel mjesec i častyja zvezdy začalis' ot očej božiich«, in sorodni bajeslovni motiv pri Nencih-Samojedih, pri pigmejcih Semangih v Malaji, v starem Egiptu, da je Sonce desno dobro oko N. bja, Mesec pa levo slabo oko (G I, 12, op. 3). Danes dodam lahko še dvoje spolnil: Št. Kührar, ČZN 1911, str. 61, št. 59: »Stare mamice pa rade pravijo, ka je sunce pravo, mesec pa levo bože oko;« H. Birjukov, Čajka, izd. Molodaja gvardija (1947), 179 s.: »Govorjat, zvezdy — eto glaza angelov, čerez kotoryje bog na ves' mir smotrit.«

Površno branje je povzročilo tudi Bezlajevo trditev, da se do Nahtigala (SR III, 1950, 141) še nihče ni »obregnil ob Malovo podajanje« slovenske mitologije. Ali nisem v svojih spisih dovolj jasno izjavil, da bo treba vse, kar se je do zdaj pisalo o naših ljudskih povestih in o našem bajeslovju, vnovič preveriti po virih, in sicer ne kupoma cele skupine, ampak vsako bajko, vsako pripovedko in pesem posebej? (G III, 50, 52 idr.) Ali nisem izrečno povedal, da potvorbe M. S. Milojevića, ki se Mal nanje sklicuje, niso uporabne kot vir? (G II, 89, op. 64.)

Vse te in podobne nevěščnosti bi se B-ju ne bile zgodile, ko bi bil bolj kritičen do samega sebe, ko bi bil vsako trditev, ki jo je hotel zavriniti, natančno preštudiral in navedel z naslovom dela in z mestom, tako pač, kakor sem jaz v svojih razpravah navedel vire, pa tudi mesta za trditve, ki sem jim nasprotoval. B. v odstavku, ki govori o mojem delu, ni navedel niti enega takega mesta.

Zdaj še metodična vprašanja: Glede moje ugotovitve o Trdinovih besedilih, da »so se inačice našle pri etnološko starih in najstarejših narodih zunaj Evrope šele po objavi ustreznih Trdinovih bajk ali pa so bile priobčene v spisih, ki so bili Trdinu nedostopni« (G III, 53; pr. G I, 14, G II, 74), pravi B. (548–49): »Čeprav trdi Grafenauer, da Trdina še ni mogel poznati literature (!) o tem motivu, vendar s tem še ni rečeno, da v kakšnem potopisu iz tistega časa ne bi mogel najti opombe, na podlagi katere je pofilozofiral po svoji navadi.«^{2a} — Najprej moram utrditi, da nisem ničesar na slepo

^{2a} Glede presoje Trdinovih bajčnih besedil v Nevenu 1858 je prišel urednik Trdinovega Zbranega dela Janez Logar na osnovi literarnohistoričnih kriterijev do istih izsledkov kakor jaz na osnovi narodoslovnih. Takole pravi (Trdina, Zbrano delo IV, 1952, str. 361 s.): Vse kaže, da je (sc. Trdina) edino o počitnicah leta 1855 skušal zapisovati ljudsko izročilo vsaj do neke mere v znanstvene namene po zgledu svojega prijatelja Matije Valjavca, s katerim sta šolsko leto 1854/55 spet predrugovala v Varaždinu. Valjavec je tedaj že vestno zapisoval kajkavsko narodno blago; Trdina je najbrž po-

trdil; kar sem rekel, sem prej preveril po vseh virih, ki sem jih uporabil in kajpak tudi navedel; Bezlaj je imel možnost, da resničnost preveri, pa je svojo domisljico izrekel čisto na slepo. — Da ne gre za literaturo o enem motivu, ampak o virih za vrsto etnografskih besedil, tu ni treba več ponavljati. Pri preverjanju, kdaj so bili viri priobčeni, sem dognal, da je mimo Vahilevičeve kolednice, ki Trdinovima besediloma iz leta 1858 ni mogla rabiti za vir,^{2b} izšel pred 1858 samo en važen tekst, Walam Olum, sveta rodovna kronika rodu Lenape ali Delavarov; to so izdali najprej (netočno) C. S. R a f f i n e s q u e, *The American Nations* (1836), nato S q u i e r, *American Review* (febr. 1849), nato v Beachovih *Indian Miscellany* (1877), v 15. izdaji Drakeovih *Aboriginal Races of North America*, naposled je oskrbel kritično izdajo D. G. B r i n t o n, *The Lenape and their Legends, with the complete text and symbols of the Walam Olum* (Brinton's Library of Aboriginal American Literature Nr. V, Philadelphia 1885). Nemški prevod s komentarjem pri Schmidt, n. d., II, 417—22. B. ima zdaj priliko, da tisti sloviti potopis, ki naj mu prav da, zares poišče; za najdbo mu bo hvaležna ne le slovenska, tudi svetovna znanost. Pa resno! Ali so take zračne domisljice, z ničimer podprte, v znanstvenem razgovoru sploh mogoče? Ali morejo fantazmi spraviti dejstva s sveta?

B. dalje pravi (349): »O etimologiji imena Kurent še ni mogoče izreči dokončnega mnenja. Kelemina (GMS XXV—XXVI, 1944, 112) prinaša nove doneske v potrdilo nekdanje Štrekljeve razlage iz romanščine (sc. Coricorante za kuranta v Majarjevi inačici v SV XXXIV, 1878, 86 s.). Grafenauerjeva paralela Kurent-Keremet (sc. mong. Kurjumes) se opira samo na zvočno podobnost. Ker so direktni ugrofinsko-slovanski jezikovni vplivi povečini mlajši in ne obsegajo celotnega slovanskega ozemlja, je Grafenauerjeva etimologija še težje verjetna.« — Grafenauerjeva etimologija se ne opira samo na zvočno podobnost. To je pri jezikih s tako različnim glasoslovjem sploh težko preценiti; labilnost vokalov ob sorodstvu ali enakosti konzontanov govori za etimologijo: finski Keremet, mong. Kurjumes: slov. Kurent, Korent, Korant, Kuret, Koret, Kurat, Korat, pri kajkavcih Koren. Važnejša od glasovne oblike je stvar: Wörter und Sachen! Keremet in Kurent sta oba lunarno hudobno višje bitje, Temni mesec; njuna vloga v kozmogonskih bajkah je natanko ista. Tudi Kurent ljudskih obredov (z volovskimi rogovi) je čisto jasna posebitev Temnega meseca, takisto mož v Luni. Kot staro mitološko bitje je Kurent bistveno starejši ko kateri koli naš stik z Romani v Italiji. Ime Kurent torej ne more biti italskega izvora. To drži ko pribito. Da pa je prišlo Kurentovo ime pozneje v pravljice o Veselem bratu, Močnem kovaču ipd., je povzročila preprosta etimologija. V tem pogledu od svojih izvajanj v G I, 38 s., G II, 82—87, G III, 48—49, 58—59, nimam ničesar preklicati. Bezlajev ugovor o poznih stikih med Slovani in Ugrofinci ne drži; Fincem in Laponcem sorodni rodovi jelenopastirskih nomadov so v IV. stoletju pr. n. e. prebivali v dosegu grške kolonije Olbije ob ustju Hypanisa-Buga (G I, 37, G III, 54). Sicer pa Bezlajev ugovor zaradi ne vseobčega stika Ugro-

leti 1855 poskušal svojo srečo pri iskanju bajk v Šiški in Mengšu; za to dobo namreč poroča, da se je tega blaga ohranilo zelo malo (prim. ZD II, str. 364 in 365). A ker se v jeseni 1855 z Valjavcem nista več sešla v Varaždinu, Trdina je namreč odšel na Reko, začetega dela pozneje ni več nadaljeval. Nekaj tega blaga pa je leta 1858 objavil v reškem listu »Nevenus«.

^{2b} Isto velja za Baragov »Opis navad in zaderžanja Indijanov polnočne Amerike«, Lj. (1837), kar je ugotovil Janez Logar, Trdina, ZD IV, 378.

fincev (Predugrofincev!) s Slovani za besedo Kurent ne velja, ker je ta samo slovensko-kajkavska, pa ne vseslovanska beseda.

Prav bistveno povezanost besede s predstavami in stvarmi je treba poudariti tudi nasproti sledečemu Bezlajevemu ugovoru zoper mojo — ne samo mojo — odklonitev iranskega izvora besede bog (348): »Besede bog ne moremo ločiti od cele skupine iranskih izposojenk v slovanščini, omejenih v glavnem na kulturne in moralne pojme. Poleg skupnega imena za ogenj — tudi vatra je iranska beseda — moramo uvrstiti v to skupino tudi svet, nebo, sram, div, kazen, kajati, gatati, vpiti, zli in topor, zdrav, vlas, briti in več manj gotovih.« Logika Bezlajevnega izvajanja je tale: Besedi hlev in skedenj sta germanskega izvora, zato tudi svinjak, ovčjak, gumno, petro, prekladi; ali: hiša, čumnata, kamra, so (latinsko-)nemškega izvora, zato tudi okno, vrata, peč, pozad... In prekladi (= petro) imajo s skednjem pač več opraviti kakor bog s sramom ali z britjem. Pa tudi iranski izvor zgoraj naštetih besed ni tako »gotov«, kakor pravi B. Za ogenj in vignice prim. kor. ognis (ognis?) Walde, VWig (W) I, 323; za svet kor. suento- W II, 525²⁰; za neb-o, -es- kor. enebh- W I, 131 in Kluge EWD¹¹, 411, s. v. Nebel: hetit. (starejša od perz.) nebiš; za sram kor. k'ormo- W I, 463; za div kor. dei-, deia, sti. divyati W I, 774, Berneker, EWS (B) I, 202, 203; za kazen, kazati kor. quek', quōk', quek's W I, 511, B 496, 497; za kajati kor. quei- quōi W I, 509, B I, 469; za gatati kor. 3. guet- B I, 296, prim. W I, 672; za zdrav (s'drav') kor. der'ua W I, 806 za vlas kor. uel- + -k' W I, 297; prim. isti koren + -n-volna, + -k-no vlakno, + -t- vlat, + -d- steksl. vlas' »las«; za briti, broj kor. bhrēi- W II, 194, B I, 87; broj B I, 95; br'jō, briti. In tudi perz. tabar je prav tako predperz. beseda kakor slov. topor predslovanska (Oštir, Vorindog. Metallnamen in Alteuropa, Archiv za arban. starinu... IV, 31, 37): hebr. Tubal, asir. Tabal, maloaz. tho-pol/r...

Načelno pa velja, da je treba za vsako besedo ali korensko besedno skupino ugotoviti izvor posebej, ne kar kupoma, v zavojih in polah, kakor pravi Nemeč. Pri tem je treba upoštevati ne le zvočno podobo besede, ampak tudi predstave in stvari, ki jih beseda zaznamuje. Sicer pa je iranomanija prišla v modo v dobi, ko je Benfey vsemu pripovednemu blagu vsega sveta iskal virov v Indiji, ko so dualistično kozmogonijo vsega sveta izvajali od Irancev — Dähnhardt je celo ugibal (Natursgagen I, 1907, 38, 74, 91, 110 — prim. G II, 71), kako so prišle take bajke iz Irana — k Indijancem v Ameriko. Tedaj so tudi kulturni historiki in lingvisti začeli izvajati iz iranščine slovanske besede versko-nravnega pomena, češ da nizkokulturni, v rahlih

²⁰ K besedi *svet* pravi dunajski indogermanist Wilh. Havers, Die Religion der Urindogermanen im Lichte der Sprache, Handbuch der Religionsgeschichte, II. Die Religionen der alten Völker und Kulturen, Verlag Herder, Wien (1951), str. 706: Das av. *spanta* »heilig« ist identisch mit den baltisch-slav. Wörtern für »heilig«: abg. *svet'*, russ. *svjat*, lit. *šveñtas*, Grundform *svanta-. Man hat sich vergebens bemüht, diesen Wörtern die Bedeutung »heilig« zu nehmen und sie zu erklären aus einer »notdürftigen Anpassung eines alten heidnischen Wortes an christlichen Sprachgebrauch«. Demgegenüber vgl. man die treffende Formulierung bei S. Feist (Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen, Berlin, 1913, S. 28), wo er mit Bezug auf vorstehende Worte für »heilig« sagt: »Ihre ganz gleiche Bedeutung und die eigenartigen Formen, die eine Entlehnung in historischer Zeit ausgeschlossen erscheinen lassen, bürgen für ein ursprachliches Vorhandensein des Wortes.«

rodovnih zvezah brez državne ureditve živeči Slovani niso mogli imeti takih duhovnih pojmov in so jih dobili z besedami vred od visokokulturnih gosposkih fevdalnih zasužnjevalcev, Irancev.

Benfeyevo naziranje je pravljico-literarnoprimerjalna veda že davno zavrnila v pravšne meje; naziranje glede kozmogonskega dualizma je kulturnohistorično narodoslovje zadnjih desetletij zaobrnilo prav v nasprotno smer, ko je ugotovilo začetke dualizma v subarktičnih lovsko-ribiško-nabiralskih kulturah, in dognala njega daljni razvoj v pastirskonomadskih in mlajših kulturah; ta narodoslovna veda je utrdila tudi, da je naziranje o odsotnosti višjih duhovnih pojmov pri rodovih in narodih s preprostimi kulturami puhel predsodek, ko so ti pojmi pri njih redoma čistejši in jasnejši kakor v civilizatorično višjih kulturah. S tem so izpodnesena tla tudi lingvistični iranomaniji. Ta sicer v germanistiki že prej ni prav uspevala. Ko je Viktor Hehn v svojem epohalnem delu Kulturpflanzen und Haustiere (1870, 425, 1874, 46, 506) mimo slov. besede *bog* iz iranščine izpeljal tudi nemško besedo *Gott*, mu to ni obveljalo: germ. *gudha iz ide. *ghu-to-m: ide. *ghau-*, *ghū-* (= sti. *hu-* »bogove klicati«, stksl. *z'va-ti* »klicati«) + *-to-* pripona trp. pret. deležnika + subst. pripona *-m*: *ghu-to-m* torej = »tisti, h kateremu se kliče«. Prim. priimek sti. Indra *puru-hūtá* »mnogo klicani« (Kluge²¹, 212—13, prim. Walde-Pokorny I, 529—30 s. v. *g'hauā*, *g'hau-* »rufen). In zanimivo (G II, 62): »tako pa imenujejo N. b. Minsi iz rodu Lenapov: Pa'tuwamas 'Ta, h kateremu treba moliti' (UdG II, 413)«. Schmidov vir pa je M. R. Harrington, *Religion and Ceremonies of the Lenape* (Indian Notes and Monographs, New York, Heye Foundation 1913). Tudi glede iranskega izvora slov. besede *bog* soglasje ni takšno, kakor nam ga predstavlja Bezljaj. L. Schroeder, *Arische Religion I* (1914), 286 ss., z njim P. W. Schmidt, *Ursprung u. Wesen d. Religion* (1930), 44 s., jo imata za skupno last satemskih narodov; Berneker SEW I, 67 imenuje iranski izvor zgolj dozdevek (läßt vermuten), Walde-Pokorny drugo možnost poleg prvotne sorodnosti (urverwandt oder — — —), indogermanist W. Havers in drugi znameniti avtorji ga odklanjajo (W. Koppers, *Urmensch u. sein Weltbild*, Herold, Wien 1949, 178).^{2d} Čas bi že bil, da bi se ob teh dejstvih, zlasti pa ob besedi *Gott* zamislili tudi slavisti glede besede *bog*, saj so razmere pri njej prav iste, le da je besedni in pomenski izvor iz korena **bhag-* »deliti« še bolj prozoren in so narodopisne vzporednice še bolj številne in prepričevalne.

Razlog za izvajanje slovanske besede *bog'* iz iranščine označuje Berneker, SEL I, 67, le-tako: Das Zusammentreffen der slav. und der iranischen Wörter in der spezialisierten Bedeutung »Gott« läßt vermuten, daß die Slaven das Wort von den iranischen Scythen übernommen haben

^{2d} Wilh. Havers, n. d. (gl. op. 2 c), str. 707, op. 3, pravi o besedi *bog'*: Auch dem Slawischen fehlt *deivos*, und zwar nach L. v. Schröder (Ar. Rel. I, 564) hier deswegen, weil die Slawen die ausgeprägtesten Vertreter der Bhagas-Bog-Völker sind, bei denen der Name und der Begriff Bog die allgemeine Gottesbezeichnung (*deivo-*, *deva-*) total verdrängt hat. Das slav. *bog'* wird in der Regel als Lehnwort aus dem Iranischen betrachtet. Ich betrachte es mit L. v. Schröder (Ar. Rel. I, 286 ff.) als bodenständig, besonders weil durch die in den Jahren 1938/39 von W. Koppers durchgeführte Expedition zu den Bhil im Nordwesten des zentralindischen Gebietes eine neue, für Schröders Ansicht sprechende Situation geschaffen wurde. Vgl. dazu jetzt auch W. Koppers in »Corona Amicorum«, S. 102, mit Anm. 54.

(Hehn, Kulturpflanzen und Haustiere [1902], 44; Solmsen, Kuhns Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung [od 1852 dalje] XXXIV, 49; Hirt, Die Indogermanen I, II [1905—1907], 589). — Walde-Pokorny, Vrgl. Wb. Ig II, 128, ocnjuje »slutnjo« glede stcksl. bog' takole: urverwandt oder von den iranischen Sprachen übernommen; s. zum Slav. Berneker, 66 s. mit Lit.

Oglejmo si zdaj sami, koliko slutnja zaradi »specializacije« pomena »bog« velja. Beseda BOG izhaja iz

ievr. kor. *bhag- »dodeliti, za delež določiti ali (prv. medialno?) kot delež, jedilni obrok dobiti« (Walde, n. d., 127; prim. Berneker, n. d., 66—67). Bistveno besedno gradivo je tole:

Sti. *bhajati* »dodeliti«, *bhak-tá-m* »obed«, *bhakšati* »jé, použije«, želelno: *bhikšate* »izprosik = av. *bag-* (*bažat*) »za delež namenjen(o) biti«, *baxta* deležn. »za delež dodeljen(o)«, samost. »določeni delež, določba usode, pos. neugodna«, *baxšaiti* »ima ali daje delež« = gr. *phagein* »jesti« (prv. za jedilni obrok dobiti), *éphagon* »pojedel sem«.

Sti. *bhaga-s* »bogovom dodeljeni delež pri daritvi«, »blago, sreča« = av. *baga-baya-* »delež, usoda«, pos. ugodna = stcksl. in občesl. -bog- v sestavah »delež, blaginja, sreča«: strcksl. *bog-atū* »plūsius, dives« (t. j. z mnogimi deleži, mnogim blagom, imetjem), *bogat'stvo* »plūtus, divitiæ«, *bogatžti* »plutēō, dives sum«; *u-bog-ū* »pénēs, pauper«³ (t. j. brez deleža, brez blaga, blaginje), *ne-bog-ū* »talas miser«, »áthlios miser, infelix, nesrečnik, ubožec« (t. j. brez blaga, brez sreče), *ubož'stvo* »penía, paupertas«; v današnjih slovanskih jezikih še mnogo drugih izvedenk iz teh besed in iz korena; kot star ostanek je oceniti morda besedo *bog* = usoda v metliškem reku, ki ga nam je ohranil Miklošič: *zlega boga uživa z menoj vred* (Plet. I, 39 po Mikl.; Mikl., Lex. Pal., 38), B. in W., n. m., razlagata ta izrek: »genießt ein böses Geschick«; v slovanskih jezikih še mnogo novih izpeljank; = lit. *bagotas* »bogata«, lit. *ubagas* »uboga«, lot. *nabags* »nebog«.

Sti. *bhagas* »dodeljevalec, gospod, priimek Savitaru in še enemu Adityi«, novoi. *Bhagavan*, bhilski *Bagvan*, obojim priimek-ime N. b.⁴ = av. *baga-* »gospod, bog«, nperz. *bag-* »bog« = frig. *Bagaíos* »Zeus Phrýgios«, Hesyehios (prim. gr. *Loto-phágoi* (od *phagein* »jesti«) »Jedci lotosa«, ljudstvo v Homerjevi Odiseji IX) = prasl. stcksl. *bogū* »daritelj«, prv. priimek N. b., tako v pogodbah kijevskih knezov z Bizantijci in v Nestorjevi kroniki (G II, 67—70), razumel ga

³ Za gr. *ptōchós* »mendicus, berač, beraški« stoji v Marianskem četvero-evangeliju (izd. Jagić 1885) 21-krat *ništ'* (Mt 5, 3; 11, 5, 19, 21; 26, 9, 11; Mk 10, 21; 14, 5, 7; Lk 4, 18; 6, 21; 7, 22; 14, 20, 21; 16, 20, 22; 18, 22; 19, 8; Jan 12, 5, 6, 8; 13, 29), samo v treh primerih *ubogū* (Mk 12, 42, 43; Lk 20, 3 — v zadnjem primeru pa je že grški izvirnik iz zgolj stilističnih razlogov zamenil tik spredaj stoječi pravilni izraz *chérán penichrán* »viduam pauperulam« (Lk 21, 2) z izrazom *chéra ptoché*, v vulgati pa vendarle vidua pauper). Za gr. *pénēs* »pauper« stoji v evangelijih (Lk 21, 2) in listih (2 Kor 9, 9) vedno *ubog-*, v psalmih takisto le s tremi izjemami (Ps 10, 4; 21, 27; 68, 34), gl. Jagić, Entstehungsgeschichte d. ksl. Sprache (1913), 408. — Beseda *ne-bog-*, ki je v evangelijih še ni, se rabi v Supr. in drugod le v pomenu gr. *tálas* »miser« »beden, nesrečen«, *áthlios* »miser, infelix« »nesrečen, nadložen«.

⁴ S častnim priimkom *Bhagavan* priznavajo in časte privrženci religije »božje ljubeznik«, tako imenovani Bhakti, svoje N. b. Višnu, posebej v Krišni, in se zato sami imenujejo tudi *Bhagavata*. *Bhagvan* imenujejo N. b. tudi razni predarijski rodovi v Indiji, n. pr. Bhil, mnogokje tudi Hinduji. (W. Koppers, Der Urmensch und sein Weltbild (1949), 120 ss.; gradivo z odprave k Bhilom 1938—39 je priobčeno že v mnogih debelih zvezkih.)

je še Jo a n. E k s a r h bolgarski (10. stol.) v prevodu Joan. Damascena, De fide orthodoxa (gr.), kjer pravi: *bogom' zovēm' boga, nebono bogat'stva vsēm' ot' togo suť*; v krščanstvu ime edin. Boga, občno ime za poganske bogove; mnogo izveden in zloženik že v steksl., še več v slov. jezikih.

Izvedenke iz kor. *b h a g - sō se razširile potemtakem v vzhodnem delu inde. jezikov, predvsem satemskih (ind., perz., frig., slov., balt.) pa tudi v grškem jeziku. Pomenski so se razvile iz prvotnega pomena »dodeliti« v trojno smer glede na d o d e l j e n o stvar: 1. na jed, 2. na imetje, 3. na usodo; vse troje nahajamo v stari indijsčini in po pomenu tudi v slovanščini (*ubog* »siromak« ne toliko glede imetja kakor glede pomanjkanja hrane; *bogat* predvsem glede na imetje; *nebog* »beden, nesrečen« predvsem zaradi zle usode), samo drugi in tretji pomen vidimo v iranščini, samo prvi pomen v grščini. Glede d o d e l j e v a l c a je šel razvoj v tehle stopnjah: 1. dodeljevalec, darovalec, ki je kajpak tudi gospodar, gospod tega, kar daruje, 2. priimek N. b., 3. ime N. b., 4. občno ime božanstev. V stari indijsčini vidimo samo prvi dve stopnji, prav tako v praslovanščini (tretja stopnja je vsaj dvomljiva); v novi indijsčini pristopi še tretja stopnja, v steksl. tretja in četrta; stara iranščina pozna samo drugi del prve stopnje (gospod) in 4. stopnjo, frigiščina samo 3. stopnjo; v grščini in baltskih jezikih tega pomena ni.

Razločki med iranščino in slovanščino glede besed in pomenov po vsem tem niso majhni: 1. besed *bogat*, *ubog*, *nebog* iranščina nima, v slovanščini je to, kakor spričujejo številne steksl. in občeslovske izpeljanke, prastaro domače blago; 2. slovanščina pozna besedo *bog* v pomenu »dodeljevalec, daritelj«, iranščina ne; 3. v slovanščini je *bog* priimek N. b., v iranščini ne; 4. v iranščini je *baga* občno ime, v slovanščini je *bog* to postal šele v krščanstvu. — Vsi ti razlogi govore zoper to, da bi bila slovska beseda *bog* iranska izposojenka.

Kaj pa »specializirani« pomen »Gott-Bog«, ali je to res kaj tako posebno izrednega, samo enkratnega? Sledeča grška primera kaže, da je ta pomenski razvoj nekaj čisto tipičnega, kar se večkrat ponavlja: I. Inde. kor. smer- (gl. W II, 690): gr. *merízo* »delim«, *meiromai* »dobim kot delež«, pf. *heimartai* »usojeno je«, *heimarménē* »usoda«, *méros* »del, delež, usoda«, *móros* »usoda, smrt«, *moira* »kos, delež, usoda, sreča, nesreča, smrt«, *Moira* »boginja usode«; lat. *mereo* in *mereor* »zaslužim, si pridobim« (t. j. dobim delež, si pridobim svoj delež), lat. *merenda* »večerja, klajni obrok živini« — potemtakem ves pomenski razvoj, ki smo ga videli pri kor. b h a g -. — II. Inde. kor. d ā i -, d i - (W I, 763): sti. *dāti*, *dyāti* »odreže, poseče, loči, deli«, *di-ti-s* »razdeljevanje«, *dātrām* »dodeljeno«, *dātu* »del« idr. = gr. *daíomai* med. »delim, razdelim«, *daitrón* »obrok jedi«, *daís -tós*, *daitē*, *daitýs -ýos* »obrok, pojedina, daritev« idr., pač tudi gr. *daímōn* »božanstvo, moško ali žensko, usoda, sreča, nesreča«; prim. ta kor. podaljšan s -p: *dāp-* (W I, 764): sti. *dāpayati* »deli« = gr. *dáptō* »raztrgam, razdelim«, *dapánē* »stroški s pogoščevanjem« = lat. *dapino* »(jed) na mizo prinesem«, *daps* »obed, pojedina, zlasti daritvena« = stnord. *tafn* (*dap-no) »daritvena žival, dar. obed« = arm. *taun* (*dap-ni) »svečanost«.

Pri korenih m e r -, d ā i - se je izvršil torej isti pomenski razvoj kakor pri *b h a g -: predstava delitve je prešla v predstavo d o d e l j e v a n j a jedil pri obedu, dalje sredstev za preživljanje vsega rodu in vseh ljudi, dalje na dodeljevanje imetja in usode, sreče in nesreče, življenja in smrti. Tudi predstava d o d e l j e v a l c a je prešla od družinskega očeta ali redovnega starešine na nebeškega Očeta, N. b., gospodarja vsega sveta, lastnika vseh sredstev za preživljanje, gospoda nad življenjem in smrtjo. Pri tem pomenskem razvoju očitno ni šlo več za besede, ampak za predstave o svetu in

njegovi ureditvi, ki so bile last neke kulture in njenega verstva. In to kulturno gibanje je zajelo znaten del indoevropskih narodov, domala ves vzhod od Indije do Grčije, od Frigije do zakarpatske domovine Slovanov.

Izhodišče tega gibanja ni bilo med samimi Indoevropci. Vsem tem je bila skupna predstava N. b. kot neba, in sicer svetlega neba, predstava, ki jih veže s pastirskonomadskimi kulturami: pri Nencih je N. b. *Num* »nebo«, pri Ugrofinjih *Jumo* »nebo«, pri Starih Turkih (Hunih idr.) in Altajskih Tatarih *Tängri-Tengere* »nebo« v zvezi z besedo *kagan-kan* »vladar, cesar«⁵ in drugimi priimki, pri Mongolih »Večno nebo vladar«, pri afriških Galla *Waka* »nebo«, pri afriških Massai *Ngai* »nebo, dež«.⁶

To ime iz inde. kor. *dei-*, *deiā-* »svetiti se«, sti. *dyāus* »nebo« (W I, 772), se je ohranilo pri Indijcih (sti. *dyāuš-pitá* »nebeški oče«), Grkih (*Zeús*, *Diós* iz *djeus*), Italikih in Rimljanih (osk. *Diúveí*, lat. *Jupiter*, *Jovis* iz *Djoveis*; osk. *deuvai* »divae«, lat. *deus*, *divus* [prim. *dives* »bogatec«]), Keltih (gal. *Devona*, stir. *día*, stkimb. *duiu-*, stkorn. *duy*, bret. *doué*), Germanih (stnord. *Tyr*, agls. *Tíg*, stnem. *Zio*, *Ziu*), Baltijcih (stprus. *deiwa[s]*, od tod finsko *teiwás* »nebo«, lit. *diévas*). Na vzhodu je velika vrzel, kamor je vdrlo ime *bhagas-bog*: Slovani niso ohranili imena iz kor. *dei-* (*div*, *divo* je pač iz kor. *dív-*, sti. *dívyati* »sveti se« W I, 774), Perzijci, ki imenujejo N. b. *Ahura Mazda* »veliki gospod« tudi »velikega *baga*«, pa so iz starega božjega imena (*dačva*) naredili hudega duha. Pri Perzijcih se je torej bil boj med starim N. b. z imenom »Nebo« z novim imenom »Baga«, in novo je zmagalo. Drugače pri Indijcih, Grkih in Baltijcih: v Indijo novo ime ni prišlo kot novo N. b., ampak kot nov priimek in nova predstava N. b. in tako je ostalo do danes; le pri nekaterih staroselskih rodovih je postalo to ime N. b. (Bhil: *Bhagvān*); pri Grkih se novo ime N. b. ni prijelo, ostal je glagol *phagein* in pomenski razvoj kor. *mer-* in *dāi-* k božanstvu; Baltijci so sprejeli od Slovanov nekaj besed korena *bhag-* (*bogat*, *ubog*, *nebog*), pa ohranili staro božje ime N. b.-ja. Resnica pa, da med seboj tako oddaljeni Indijci in Slovani soglašajo glede uporabe imena *bhagas-bog* kot priimka N. b., ne kot občnega imena, spričuje, da je to bilo prvotno in da so se Perzijci od tega prvotnega oddaljili. Staro N. b. »Nebo« pa je postalo »dačva« »hudobec« pač šele v dobi Zaratustrovega verskega prevrata (8. stoletje pr. n. e.).

Kdo naj bi bil prinesel to novo predstavo o N. b. k vzhodnim Indoevropcem, za to danes še nimamo nobenega podatka. Da so močni in obsežni zunanji kulturni valovi vplivali na Indoevropace, nam pričajo arheološke najdbe ter nasprotje med bolj poljedelskimi zahodnimi Indoevropci in skoraj čisto nomadskimi vzhodnimi Ariji ob njihovem vstopu v zgodovino. Pač pa lahko doženemo, kje so tiste predstave o N. b. daritelju doma. Že 1936 je dejal A. I. Closs (Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik IV, 629, op. 51): »Im Baga-Titel steckt zweifellos der alte Lebensmittelpender der arktischen Welt. (Vgl. den Iljambertje bei den Samojuden.)« Nadrobneje sem to razložil jaz v G II, 60–61, G III, 74, op. 33. Tu naj dodam le še vire, iz

⁵ Po njem se imenuje najvišji gorski sklop v sredini gorske vrste Tjan'-Šan' (malo svz. od 42° N, 80° E Gr.) pik *Chan Tengri* (6995 m) s sosednim pikom *Pobedy* (7439 m).

⁶ Za Nence-Samojede gl. Schmidt, UdG III, 343 ss., V, 805 ss., VII, 612 ss., za Stare Turke UdG IX, 1–67, pos. 54, 58, za Tatаре UdG IX, 71–454, pos. 136 ss., za Galla UdG VII, 27 ss., za Massai, n. d., 335 ss., za Ugrofince in Mongole A. I. Closs, Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte u. Linguistik IV, 636, 640, op. 33.

katerih je P. W. Schmidt navedene podatke povzel: pri Vzh. Algonkinih v svzh. Labradoru (UdG VI, 518) Prof. John M. Cooper *The Northern Algonquian Supreme Beeng, Primitive Man, Wash., D. C. vol. VI, Nr. 3, 4 (1935), 73*, sporočilo dr. Williama D. Stronga: *Daritelj hrane, Daritelj hrane lovcem*; pri Juž. Arapaho med Osred. Algonkini (UdG II, 723, 731): gl. zgoraj str. 238; pri rodu Joshua v Sev. Kaliforniji (UdG II, 331 ss.); zapiski bajk L. Fernanda iz leta 1900, priobčil L. S. Frachtenberg, *Journal of American Folk-Lore XXVIII (1915), 224*: »Xorvaläši »Daritelj«; pri pigmejskih negritih rodu Svzh. Isneg (UdG III, 289, 500 po M. Vanoverberg, *Negritos of Northern Luzon, Anthropos XX, 1925, 435 s.*, *Negritos of N. Luzon* agan, *Anthropos XXIV, 1939, 250*) ima N. b. Bayagáv priimek »Lastnik divjih merjascev«, k njemu molijo: »To ti darujemo, Gospod, da bi nam račil divje svinje darovati«; pri Nencih-Samojedih ima N. b. Num priimek *Ileumbartje* ipd. (Islavin, arh. Benjamin), kar pomeni po arhim. Benjaminu (UdG VII, 615; *Etnografski zbornik Rus. Geogr. občestva IV [1858] 56*, cit. L. Kostikov, *Etnografija IX—X [1950], št. 1—2, str. 116*) »Dajalec življenja, življenjske dobe«; drug priimek se glasi »Varuh živine, živinoreje« (UdG VII, 612 s), saj »njegovi so vsi divji severni jeleni na tundri, pa je tudi varuh črednih jelenov« (UdG III, 547); viri: Kostikov, n. d., 121, Žitkov, Poluostrov Jamal, *Zapiski Imp. Rus. Geogr. obč. po obč. geogr. II (1913), 226 idr.*). — Podatki glede priimkov Lastnik, Lastnik vesoljstva so: za Lenape Wawenock (UdG V, 486) Frank C. Speck, *A Study of the Delaware Indian Big House Ceremony, Public. of the Pennsylvania Histor. Commission, II, Harrisburg (1931), 523*; za Vzh. Algonkine Cree in Montagnais v vzh. Labradoru (UdG VI, 513, 518): prof. Cooper, n. d., 55; za sev. Sauteaux Ojibwa (UdG VI, 551) pis. pojasnilo dr. A. I. Hallowella k imenu N. b. Kadabénd'iget v spisu *Some empirical aspects of North. Sauteaux Relig., Amer. Anthropologist N. S. XXXVI, 1934, 322*: »Gospodar, Lastnik« z emfatičnim pomenom »the Boss of Bosses, the Owner of Owners«.

Že spredaj (str. 238) sem temu dodal še Homerjev priimek Hermesu »delitelj blaginje« (Od, VIII, 335); 10 vv. poprej imenuje vse bogove pred Hefajstovimi vrati »delivci blaginje« (Od, VIII, 325); Bhili v Indiji pa kličejo Bhagòanu v jutranji molitvi (Koppers, n. d., 123): »O daritelj žita, bodi mi danes dober ... ne brani nam k žitu in obleki« in več inaič.

S tem soglaša tudi Prokopijeva označitev N. b. Slovenov in Antov iz sredine VI. stoletja: *Sloveni in Antje ... verujejo namreč, da je en Bog (bog?), gospodar bliska, stvarnik vsega in sam edini Gospod ...*⁷ ob zgledu kaže, da je tudi gospodar nad življenjem in smrtjo.

⁷ Prokopios, *Bell. Goth. III, 14* (F. Kos, *Gradivo I, št. 33, str. 28*): *Sklavenoi te kai Antai ... theon men gar hena ton tes astrapēs demurgōn hapanton kyrion monon auton nomizusin einai ...* Ker v gr. besedilu ni ločil, so prevajali poprej (Gr. I, 25): »Verujejo v enega boga, ki nareja blisk in gospoduje čez vse ...« (ločili so: *ton tes astrapēs demurgōn, hapanton k. m. ...*); v G II, 63, III, 75, op. 35, sem priobčil Sovretov prevod s svojim popravkom, ki ga je S. potrdil: »Verujejo ... v enega boga, Moža (boga) bliska, stvarnika vsega in edinega gospoda ...« (ločitev: *ton tes astrapēs, demurgōn hapanton, kyrion ...*). V novem prevodu Bog. Grafenauerja in A. Sovreta (*Zgod. časopis IV, 1950, 98, op. 444*) je izboljššan stavčni sklad, hkrati je v prevod osebkove skupine vnesen doslej neopažen, vendar možen smisel (da je eden njih bogov ...), demurgōn pa je spet zvezan z astrapēs: »Kajti oboji verujejo, da je eden njih bogov, stvaritelj strele, edini gospod vesoljstva ...« Novi stavčni sklad sem v zgornji prevod kajpak sprejel, subjektivno skupino pa sem tako pre-

Vse priimke, ki jih daje Prokopij N. b.-ju Slovenov in Antov, nahajamo tudi pri raznih rodovih arktične in subarktične stare lovske kulture; starinskemu izrazu »*tòn tēs astrapēs*« pa ustreza kar vrsta priimkov N. b. v verovanju teh rodov in narodov, n. pr. Kato, Kalif.: *Tšenes* »Grom«, t. j. »tisti, ki pošilja grom« (Pl. E. Goodard, Cato Texts [Univ. of Calif. Public. of American Archaeol. and Ethnol. V, 1909]; E. M. Loeb, The Western Kuksu Cult, iste UCP XXX, 1952, 23; UdG II, 44 ss., V, 3 ss.) — s tem prim. Homerjeve in orfične priimke Zeusu (op. 7) — Winnebago, prerijski narod: *Wajägūzera* »Ta, ki nekaj dela«, t. j. Stvarnik (E. Radin, The Winnebago Tribe [37th Annual Report Bur. Amer. Ethnol. 1915/16, Wash. 1925], 284, 438; UdG II, 604) — prim. zg. navedene priimke o Daritelju, Lastniku, Gospodarju. Z vsem Prokopijevim stavkom pa primerjaj veroizpoved poslanstva poganskih turških Chazarov pred bizantskim cesarjem (Žitje Konstantina Filozofa VIII, 1): »Zdavnaj poznamo samo enega Boga, ki je nad vsemi, in njemu se klanjamo na vzhod...« in napitnico chazarskega kagana vpričo Konstantina Filozofa (n. d. IX, 2): »Pijem v ime enega Boga, ki je ustvaril vse stvarstvo.« (Grivec, Cvetje 8 [1936], 62, 65.) Opozorilo W. Marquarta, Über das Volkstum der Komane, Abh. Kön. Ges. d. Wiss. Göttingen. Phil.-hist. Kl. XIII (1914), 34, 154; cit. UdG IX (1949), 62, 59.

Tudi to, da Prokopij ob enem N. b., ki o njem govori, omenja sicer réke in nimfe (povodnike, vile) ter daimone, t. j. božanska bitja nižje vrste (v slov. bajkah Praočé Svetli mesec, Nebeški petelin-Sonce, Človek — Hudobno višje bitje Temni mesec, Keremet-Kurent, ki človeka zapelje v greh), molči pa o drugih »bogovih«, dobro soglaša z bajkami in verovanjem starolovskonabiralnih rodov severnoameriških arktičnih kultur, tudi še evrazijskih jelenjepastirskih nomadov. Dejstvo pa, da Prokopij o drugih »bogovih« molči, dokazuje hkrati — ker je hotel »poročati le o tem, kar je Slovenom in Antom skupnega« — da nobeno izmed imen za N. b. ali njegove odcepitve, kakor

vedel, da se more razumeti (kakor gr. besedilo) na obojni način — gramatično pravilnost starega prevoda priznava tudi B. G. v ZC IV, 100, op., pa se mu zdi le iz drugih razlogov »nemogoč« — prevod v ZC pa ni prevod, ampak zgolj razlaga. *Zveze tòn tēs astrapēs dēmiurgón* »stvaritelj strele« nisem sprejel; *astrapé* namreč ni strela (to je *keranós*), ampak blisk, blesk bliska, bliskavica (Passow, Handwörterbuch d. gr. Spr. I/1, 422), *keranós* pa je (Passow I/2, 1710): »Der Donnerschlag, der trifft und zündet, Blitz und Donner als eines gedacht, Donnerkeil, Wetterstrahl. Der Blitz für sich ist *asteropé*, *steropé* fulgur, der Donner für sich *bronté tonitrus*.« O *astrapé* sami bi bilo torej nesmiselno govoriti, da jo kdo stori, Grki celo o strelji (*keranós*) ne govore, da bi jo njen gospodar delal, kaj šele ustvarjal, ampak jo samo meče, pošilja (po Hesiodovi Teog., 141, delajo strele Kiklopi). Kar stari Grki, verujejo tudi subarktični ameriški prakulturniki in evrazijski jelenji nomadi. A. Castrén (Reisen im Norden in den Jahren 1838—1844, Lpz. 1853, 231 [UdG III, 344]) pravi o N. b. Samojedov-Nencev: »Num gospoduje v zraku in pošilja od tam grom in blisk, dež in sneg, vihar in neurje«; njegovo izjavo s pritrjevanjem navaja novejši raziskovalec G. A. Starcev, Samojedy, Istoriko-etnografičeskoje izsledovanje, Leningrad 1950, 114 s., UdG V, 809). »*Ho tēs estrapēs*« je potemtakem popolna označitev gospodarja bliska, točna soznačnica Homerjevih priimkov *asteropetēs* (Il. I, 580, 609), *sterop-egerētēs* (Il. XVI, 298) »bliskov sejalec«, »ki bliskom veleva«, ali orfičnih *astrápios*, *astrapeús* »ki pošilja bliske« (Orph. hymn. 14, 9; 19, 5). Ob teh narodopisnih dejstvih so katerekoli zgolj eksegetične konjektуре (ugibanja) brezpredmetne.

Dažd'bog, Svarog, Veles, v sredini VI. stoletja še ni bilo udomačeno pri obelrodovnih skupinah.⁸

Iz vsega tega je razvidno, da je praslovenska mitologija zelo zapletena zadeva in da je pri njeni obravnavi upoštevati ne le pismenske vire, ampak tudi narodopisne in narodoslovne. Enako pač, kakor pri obravnavanju prazgodovine ne velja sama arheologija brez zgodovinskih virov, pa tudi ne pismenski zgodovinski viri brez arheologije. Arheologija za mitologijo pa je narodoslovje.

Zusammenfassung

IST BOG' EIN IRANISCHES LEHNWORT?

Bezljaj's »Einige Worte über die slovenische Mythologie der letzten zehn Jahre« (SE III—IV, 1951) sprechen S. 347—49 auch von meinen Arbeiten (siehe oben S. 237). Es ist das aber keine Besprechung meiner Abhandlungen, sondern der Vorstellung, die sich B. nach oberflächlichem Überfliegen von ihnen gebildet hat; durchgelesen hat er sie nicht; das wird oben Punkt für Punkt dargetan. Hier nur das Allerwesentlichste. Kaum ein Satz ist richtig wiedergegeben, die Argumentation ist verballhornt, die Dokumentation verschwiegen oder entstellt und entwertet, keine Stelle wird zitiert. So werden drei von Trdina überlieferte Mythen von der Erschaffung des Alls, des ersten Menschen, unserer Erde mit Tauchmotiv auf S. 348 zuerst als »zwei Mythen«, dann als »zwei Motive« bezeichnet; die reichliche Dokumentation von Slovenien über Eurasien bis zur Ostküste Amerikas wird zu »einem Motiv« aus der Ukraina gepreßt (348) — auch da sind es in Wirklichkeit fünf Varianten mit recht wechselnden Motiven. Von den zehn übrigen slovenischen kosmogonischen Mythen samt ihren ethnologischen Gegenstücken sagt B. kein Wort. Die Analyse ihrer Bestandteile aus Altjägerkultur, der lunaren Religion der Altpflanzer, der solaren der höheren Jägerkulturen, der coelesten der Althirten wird mit der Behauptung abgetan (S. 348), ich hätte die urslawische Religion mit der der Hirtennomaden gleichgesetzt, diese werden aber gleichzeitig mit den amerikanischen Altjägern der dritten Einwanderungswelle zusammengeworfelt.

Bei den Ausführungen über die Herkunft des Gottesnamens bog ũ tritt zur Entstellung meiner Ausführungen — die von allen Autoritäten geteilte Auffassung von bog ũ als »Anteil« und »Zuteiler, Geber« wäre meine »recht willkürliche Erklärung« (S. 348) — und zum Verschweigen meiner Dokumentation noch Mißachtung der ethnologischen Tatsachen (der Sachen zu den Wörtern) bei Erklärung der Herkunft und Bedeutungsentwicklung der Wörter zugunsten rein verbalistischer Methoden hinzu.

⁸ V strus. redakcijah gr. Malalove kronike sta gr. imeni Helios, sin He-fajstov (Sonce, sin Ognja), za pobožena egipčanska kralja, nadomeščeni s slov. imenom Dažd'bog, sin Svarogov — vprašanje je, v koliko je substitucija pravilna. M. Weingart, Byzant. chroniky v liter. cksl., Bratislava (1922), 23—24, je dokazoval, da obe imeni izvirata še iz stksl. predloge, nastale na Bolgarskem; Jagić je bil to za ime Svarog zanikal, češ da je prišlo v kroniko šele na severu (AfslPh. IV, 417—20); z navedbo novih razlogov sem mu jaz (G II, 96—97) pritrdil (na str. 96 treba popraviti nesmiselni »v starih maliških katalogih« v »malalskih kodeksih«). B. o tem ničesar ne ve (SE III—IV, 346).

Vom Wort *bogü* (inde. *bhag-*) ist vorerst festzustellen, daß es außer den Iranern und Slaven auch den Indern, Phrygiern, Griechen und Balten bekannt ist. Die Bedeutung geht von »teilen, zuteilen« a) aufs Zugeteilte über, den Anteil (ai., av., slav.), an Lebensmitteln (ai., gr., slav.), an Hab und Gut (ai., av., slav.), am Schicksal, Glück und Unglück (ai., av., slav.), b) auf den Zuteiler, Geber (ai., slav.) und Herrn alles dessen (ai., av.), gebraucht auch als Beiname des H.W. (ai., urslav.), als Gottesname (Bhil in Indien, Phrygier, christl. slav.). Bei den Griechen beschränkt sich *phagein*, -*phagos* aufs Essen und den Esser, aber bei den von **mer-* **mor-* und *dāi abgeleiteten Wörtern geht die Bedeutungsentwicklung vom Teilen bis zur Gottheit: *Moira*, *daímōn*. Es handelt sich also um den Einbruch der Vorstellung des H.W. als des Gebers aller Güter in den ganzen östlichen Bereich der gemeinindogerm. von den Althirten geerbten Vorstellung vom H.W. als Himmel (ai. *dyaus*, *dyaus-pita*). Bei den Slaven hat *bogü* den alten Himmelsnamen ganz verdrängt; bei den Iranern wurde *daēva* zum Bösen Geist, bei den Indern wurden beide Namen gebraucht, bei den Griechen und Balten drang das Wort als Gottesname nicht durch. Der Stoß kam also von NE. Die Herkunft erhellt daraus, daß der Beiname des H.W. als Eigentümer (er ist ja der Schöpfer), Spender, Lebensmittelspender bei den Altjägern von Labrador bis Kalifornien heimisch ist, bei Primitiven auf den Philippinen und in Indien, bei den Rentierhirten Samojeden-Nenzen in Sibirien; selbst Homer nennt die Götter »die Geber des Guten« (Od. VIII, 325, 335). Mit dieser ganzen Vorstellung vom H.W. stimmt auch des Prokopius Bericht über die Religion der Slaven des VI. Jahrh. überein und dieser hat ein treffendes Seitenstück im Glaubensbekenntnis der alttürkischen Chasaren des IX. Jahrh. in der Legende vom hl. Cyrillus (Vita Constantini, c. 8 u. 9; W. Schmidt, Ursprung d. Gottesidee IX, 1949, 59, 62).